

JAARBOEK

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

XVI. 1929.

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1929.

Een Franeker Noodmunt uit 1573—1577?

De zogenaamde gecontremarkeerde of bijgeklopte munten, waarvoor tegenwoordig veel belangstelling is, worden tot de nood- of belegeringsmunten gerekend, indien zij ter gelegenheid van of tijdens het beleg of de bezetting eener stad van een contremark of klop voorzien zijn. Want er zijn ook bijgeklopte munten, van vreedzamer karakter, die uitsluitend hun contremark aan zekere muntpolitiek danken, zij het dan ook wel eens *tijdens* een oorlog; zoo heeft men in 1693, om vele provinciale munten, die het wettelijk gewicht en gehalte niet hadden, buiten circulatie te stellen, de goede stukken van een klop voorzien. Aldus sloeg Holland in met HOL, Utrecht met UTR, Groningen met GO etc. en de Staten-Generaal met den pijlbundel.

Zeer bekend zijn de munten, van een contremark voorzien, ten gevolge van het decreet van 7 Februari

1573 door den Prins van Oranje te Delft uitgevaardigd. Ten einde in staat te zijn troepen te betalen tot Haarlems ontzet, klopte men geldstukken boven den halven reaal tot het verhoogen van hun waarde; hieraan werd tegelijk een geldleening voor den tijd van één jaar verbonden, daar het verschil tusschen den loopenden en verhoogden koers betaald werd, waarvoor schuldbekentenis werd afgegeven ¹⁾. De Hollandsche leeuw en de Zeeuwsche ziet men dientengevolge nog vaak als klop op munten, die in of vóór 1573 in omloop waren. Ofschoon deze geklopte munten nu wel slechts indirect met een beleg samenhangen, rekent men ze toch tot de nood- of belegeringsmunten, wier terrein nu eenmaal niet al te scherp begrensd is.

Een aanzienlijk aantal geklopte munten bevond zich onder die, welke behooren tot de muntvondst, in Mei 1928 te Lauterbach gedaan ²⁾. In een aarden, door een tegel bedekten pot trof men 14 gouden en 1417 zilveren munten aan. Deze laatste bestonden uit 184 Engelsche munten van ELISABETH en JACOBUS I, 33 Duitsche en 23 diverse, doch voorts uit niet minder dan 1177 Philipsdaalders van PHILIPS II en hun verschillende „onderdeelen”. Op dit aantal van 1177 (158 heele, 108 halve, 356 vijfde en 557 tiende daalders) kwamen 83 geklopte stukken voor: 6 heele, 2 halve, 15 vijfde en 60 tiende Philipsdaalders; 69 stuks waren door Holland,

¹⁾ Zie b.v. M. G. A. DE MAN: *La Numismatique du Siège de Middelbourg de 1572 à 1574* (in de *Revue belge de Numismatique* 1902 en 1903) en mijn *Oude Noodmunten (1572—1576)* in *Haagsch Maandblad*, Februari 1925.

²⁾ Dr. R. OHLY, *Der Münzfund von Lauterbach*, in *Mitteilungen für Münzsammler*, V, Nos. 58 e.v.

11 door Zeeland geklopt. Twee 1/10 daalders van 1571 en 1572 droegen den zeer waarschijnlijk Yperschen klop¹⁾, die hoogst zeldzaam voorkomt. Deze vondst is dus in de eerste plaats merkwaardig, omdat zij in zekeren zin een statistisch beeld kan opleveren betrekkelijk het aantal geklopte munten in verhouding tot het aantal ongeklopte.

Curieuser nog dan de twee munten, met de Y van Yperen geklopt, was het voorkomen van den hierboven afgebeelden halven Philipsdaalder van Vlaanderen, in 1563 te Brugge geslagen. De voorzijde vertoont het naar rechts gewende borstbeeld van PHILIPS II, met als omschrift: · PHS · D · G · HISP · Z · (lelie, als muntteken van Brugge) REX · COMES · FLAN · en 1563 onder het borstbeeld. Keerzijde: Het gekroonde wapen van den Koning, rustende op het St. Andrieskruis, ter weerszijden van het wapen vuurstaal en vonken, beneden het teeken van de Gulden-Vliesorde. Omschrift: DOMINVS MICHI ADIVTOR.

Revue belge de Numismatique 1925, blz. 23, no. 29.

Is de munt een unicum in deze vondst, de klop, dien zij draagt, is, naar wij weten, nog nimmer voorgekomen en wijst naar Franeker. Deze stad toch voert tot wapen een klok van goud op een azuren veld²⁾.

Het zeer duidelijke contremark kan wel niet aan een andere stad dan aan Franeker toegeschreven worden. Blijft alleen over te bepalen wanneer en onder welke omstandigheden het in het leven kwam. Het doet er

¹⁾ B. DE JONGHE, *Monnaies Contremarquées à Ypres par le seigneur de Marquette*, *Revue belge de Numismatique* 1896.

²⁾ W. J. BARON D'ABLAING VAN GIESSENBURG, *Nederlandsche Gemeentewapens*, Friesland, plaat 1. 12.

betrekkelijk weinig toe, dat Franeker inderdaad autonoom gemunt heeft¹⁾, de hier bedoelde klop wijst immers op een gelegenheidshandeling. Daar de jongste munt uit de vondst van Lauterbach een Hamburgsche daalder van 1621 is en de hier afgebeelde halve Philipsdaalder het jaartal 1563 draagt, moet de klop op een tijdstip tusschen deze jaartallen zijn aangebracht. En dan komt men er van zelf toe, den tijd na te gaan, waarin ook dit stadje haar aandeel in krijg en onrust droeg: dat is van 1572—1577, toen eerst een afdeeling geuzen en daarna een compagnie Waalsche soldaten de bezetting vormde, de laatste haar door CASPAR DI ROBLES opgelegd²⁾. Einde Augustus 1572 kiest de bevolking van Franeker, buiten den Raad van Burgemeesteren om, de zijde van den Prins en laat 300 geuzen van DIRK VAN BRONCKHORST, Heer van Batenburg, binnen de stad, die toen reeds, door de onrust ten platte lande, overvol was. DIRK VAN BRONCKHORST vestigde er zelfs zijn hoofdkwartier, in September opgevolgd door Joost, Graaf van SCHOUWENBURG (SCHAUMBURG) als Gouverneur van Friesland en Groningen binnen Sneek, die zich op het Sjaardamaslot vestigt. Doordat ROBLES de stad afsnijdt ontstaat te Franeker een hachelijke toestand, nog vóór deze tot een eigenlijk beleg overgaat, verlaat VAN SCHOUWENBURG de stad, waarin hij slechts een zwakke bezetting achterlaat onder DUCO VAN MARTENA. Op 25 November 1572 vertrekken een aantal burgers uit Franeker, om aan ROBLES, die te Bolsward vertoeft, gratie en genade af te smeeken; ROBLES trekt Franeker

1) P. O. v. D. CHIJS, *De Munten van Friesland* enz., pag. 119 e.v.

2) Mr. A. TELTING, *De Waalsche Bezetting te Franeker, 1572—1577*, *Nieuwe Friesche Volks-Almanak*, 1855.

binnen en laat daar de Spaansche bezetting onder ROBRECHT DE FEUTRE als kapitein achter. Eerst na November 1576 en na de muitereien, die sedert de pacificatie van Gent overal ontstonden, is deze bezetting afgetrokken, naar TELTING¹⁾ terecht vermoedt einde Maart of begin April 1577.

Wij hebben nu voor den klop te kiezen tusschen het tijdperk van de Staatsche en Waalsche bezetting. Beide tijdvakken waren vol benardheid, honger, onrust en zeker geldnood. Het eerste tijdvak speelt zich af van Augustus tot eind November 1572. Het is echter niet aan te nemen, dat juist een stadje als Franeker de primeur zou moeten hebben van het „stempelen van den gelde” — 's Prinsen decreet is immers van Februari 1573 — waaraan tevens op ingenieuse wijze een geldleening verbonden was. Veeleer is aan te nemen, dat het Hollandsche voorbeeld eerst in of na 1573 — dus onder de Spaansche bezetting — is nagevolgd. Positieve gegevens heb ik daaromtrent niet kunnen vinden, aanwijzingen wel. Uit dien tijd dateert n.l. een in het Archief van Franeker in notarieel afschrift aanwezige rekening, loopende over 1573, het eerste jaar der Waalsche bezetting, gedaan op 4 November 1574 door den Stadsrentmeester HERO VAN OCKINGA. Deze rekening is reeds uitvoerig door TELTING nagegaan; ik las haar andermaal door. Tevergeefs echter zocht ik naar een post onder de uitgaven, waaruit kon blijken dat men iemand, b.v. een goudsmid, betaald heeft voor het stempelen. Tevergeefs ook naar een post onder de inkomsten, waarin de opbrengst van de verhoogde

¹⁾ t. a. p. pag. 18 en 26.

waarde zou kunnen zijn verantwoord. Doch wel blijkt uit talrijke posten, dat de stad groote uitgaven te verrichten had voor wekelijksche betalingen aan soldaten van bepaaldelijk daarbij genoemde burgers. Klaarblijkelijk inkwartieringsgelden, die werden voorgeschoten of soldijbetalingen. Ook TELTING komt niet toe aan een duidelijke omschrijving. Uit de geheele rekening blijkt echter, dat de stad toen reeds voor groote geldelijke opofferingen stond.

Ik kon tot mijn spijt geen bescheiden krijgen uit de latere jaren der bezetting. Hetgeen de Rijksarchivaris te Leeuwarden mij schreef omtrent den toestand van het oud-archief te Franeker leek mij niet bemoedigend voor een onderzoek ter plaatse. Misschien kan de publicatie van het bovenstaande en de afbeelding van de hier beschreven munt een ander tot nader onderzoek prikkelen.

Men vraagt zich wellicht af hoe het komt, dat nog nimmer te voren een munt met dergelijken klop werd aangetroffen. Twijfelaars zullen zelfs aan een speelsch goudsmid denken, die een ponçon met stedelijke keur eens op een halven Philipsdaalder sloeg. Van dit laatste kan geen sprake zijn: de hier bedoelde klop is veel te groot en heeft met de Franeker stedelijke keur niets te maken. Overigens zal het aantal munten, dat men in Franeker klopte, wel niet heel talrijk geweest zijn en waren deze geklopte munten voorbestemd om zoo spoedig mogelijk weer aan den omloop onttrokken en versmolten te worden.

De hier beschreven halve Philipsdaalder berust nu in het Kon. Penningkabinet. Hij behoort daar in ieder

geval tot de meest zeldzame munten uit een muntvondst, die op zich zelf reeds met onze historie verband houdt. In de jaren 1621 en 1622 toch werd in de streken van Lauterbach (Oberhessen) gevochten door CHRISTIAAN VAN BRUNSWIJK ten behoeve van FREDERIK V v. d. Paltz; hij werd door diens schoonvader JACOBUS I en door de Staten geldelijk gesteund¹⁾, zoodat wij hier zeer waarschijnlijk te maken hebben met het inderhaast verborgen en vergeten gedeelte van krijgsgelden, deels uit Holland toegevloed.

Mr. ERNST POLAK.

¹⁾ P. J. BLOK, *Geschiedenis van het Nederlandsche Volk*, 3de druk, II, pag. 531.